

КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ
ІВАНА ОГІЄНКА

Педагогічний факультет

Кафедра теорії та методик початкової освіти

Дипломна робота магістра

з теми: **ТЕХНОЛОГІЇ ЗАСТОСУВАННЯ ХУДОЖНІХ ОБРАЗІВ
МИСТЕЦТВА В ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ГРАМОТИ УЧНІВ
ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ**

Виконала: студентка 2 курсу,
групи РОб1-М17z

спеціальності 013 Початкова освіта

Власюк Вікторія Віталіївна

Керівник: **Борисова Т.В.**, кандидат
педагогічних наук, доцент

Рецензент: **Гудима Н.В.**, кандидат
філологічних наук, доцент

Кам'янець-Подільський – 2018 р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЗАСТОСУВАННЯ ХУДОЖНІХ ОБРАЗІВ МИСТЕЦТВА В ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ГРАМОТИ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ.....	8
1.1. Змістовно-сутнісні характеристики процесу навчання грамоти учнів початкових класів.....	9
1.2. Психологічні особливості навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів.....	21
1.3. Функції художніх образів мистецтва в розвитку особистості.....	34
Розділ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА З ВПРОВАДЖЕННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ЗАСТОСУВАННЯ ХУДОЖНІХ ОБРАЗІВ МИСТЕЦТВА В ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ГРАМОТИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ.....	43
2.1. Діагностика стану сформованості грамотності учнів початкових класів.....	43
2.2. Технології застосування мистецьких художніх образів у процесі навчання грамоти.....	54
2.3. Хід і результати експериментально-дослідної роботи.....	71
ВИСНОВКИ.....	80
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	84
ДОДАТКИ.....	93

ВСТУП

Актуальність дослідження. У наш час до школи приходять діти покоління “альфа”, для яких характерне “кліпкове” мислення. В інформаційному світі вони залежні від технологій, зайняті декількома справами одночасно і дуже мобільні. Перед ними стоять нові навчальні завдання, виконати які можливо лише в умовах практично-діяльнісного підходу до організації освітнього процесу.

Навчання грамоти, особливо процеси читання та письма, викликають в учнів ряд труднощів. Це спричинено досить складною природою зазначених процесів. Але досконале володіння ними є основою грамотності.

Для правильного підбору навчальних завдань, визначення їхньої складності необхідні знання і розуміння закономірностей розвитку дитячої психіки. Для того щоб учень був активним під час роботи, завдання, які ставляться перед ним, мають бути не лише зрозумілими, але й внутрішньо прийнятими. Тобто вони мають знайти емоційний відгук, стати особистісно значущими. Досягти цього традиційними методами навчання практично неможливо.

З огляду на це, особливої актуальності набуває проблема використання новітніх методик, технологій, здатних максимально активізувати діяльність учня, викликати емоційний відгук.

Метою роботи з учнями під час уроків навчання грамоти є формування умінь та навичок, що є усвідомленими та виступають основою для становлення мовної особистості, яка досконало володіє мовленнєвою компетенцією. До основних мовленнєвих умінь на цьому етапі навчання належать: письмо, читання, аудіювання, говоріння.

Наші спостереження виявили причини, що утруднюють процес навчання читання та письма:

- форми, методи, прийоми навчання, запропоновані діючою програмою, під час роботи із сучасними дітьми не дають бажаного результату, оскільки в їхній основі лежить пояснювально-ілюстративний підхід;

- в учнів часто низький рівень мотивації, що частково спричинено важкою природою процесів читання та письма;
- для активізації психофізіологічних процесів, задіяних під час навчання грамоти, оптимізації навчальної діяльності, підвищення рівня результативності, необхідно розробити та застосовувати нестандартну методику, яка полегшить навчання, зробить його цікавішим та доступнішим.

Ступінь наукової розробленості проблеми. Проблема ефективності навчання письма та читання активно розглядалася та розглядається в педагогічній науковій думці як лінгвістами, так і психологами, педагогами (С. І. Дорожинко [80], Д. Б. Ельконін [26], В. Я. Мельничайко [56], М. О. Корф [41], Т. Г. Рамзаєва [68], І. І. Паульсон [74], Я. Ф. Чепіга [92] та ін.). Це зумовлено тим, що грамотність є однією з ключових компетентностей розвиненої особистості. Зазначимо, що ця тема довгий період досліджувалася вузько, а саме з позиції вибору провідного методу навчання.

Питання історії навчання грамоти та розвитку мовлення першокласників цікавить сучасних лінгводидактів, методистів. Про це свідчать ряд статей: В. І. Бадер [14], М. С. Вашуленко [17], Н. Ф. Скрипченко [82], О. В. Вашуленко [18], Л. О. Варзацька [15], В. Я. Мельничайко [56], О. Н. Хорошковська [92] тощо. Вчені наголошують на революції в процесі читання. Раніше: читаю – насолоджуюся, сьогодні: читаю – пізнаю себе та оточуючий світ. Тобто цей процес має прагматичний характер і потребує нових підходів.

В останні десятиліття вчені досліджують питання нетрадиційних форм, нестандартних методів. І в цьому контексті розглядають інтеграцію уроків читання та письма з іншими галузями, зокрема з мистецтвом.

Про вагомий вплив застосування художніх образів мистецтва на ефективність пізнавальної діяльності говорять зарубіжні науковці. Та підтверджують теоретичні гіпотези практикою (Пітер Еббс [100]).

Зауважимо, що у вітчизняній науковій думці на сьогодні немає ґрунтовних досліджень, праць з питання технології застосування художніх образів мистецтва в процесі навчання грамоти.

Мета дослідження — теоретичне обґрунтування, практична розробка та експериментальна апробація технології застосування художніх образів мистецтва в процесі навчання грамоти.

Об'єкт дослідження — процес формування грамотності в учнів початкових класів.

Предмет дослідження — технологія навчання учнів читання та письма засобами мистецтва.

Завдання дослідження:

1. Опрацювати наукові джерела з досліджуваної проблематики та сформулювати теоретичне підґрунтя, яке виступило б стратегічним орієнтиром методики навчання грамоти засобами мистецтва.
2. Діагностувати існуючий стан предмету навчання грамоти.
3. Розробити технологію навчання учнів першого класу читання та письма із застосуванням художніх образів мистецтва.
4. Дослідно-експериментальним шляхом перевірити ефективність запропонованої методики.

Гіпотеза дослідження — використання технології застосування художніх образів мистецтва в процесі навчання грамоти буде сприяти оптимізації процесу навчання першокласників за умов:

— методично доцільного, відповідного потребам учнів добору мистецько-інтегративних засобів, заснованих на принципах наочності, усвідомленості й творчої активності;

— вибору оптимальних організаційних форм та методів;

— орієнтації навчальної роботи на розширення спектру практичних умінь та навичок учнів.

Методи наукового дослідження. Відповідно до поставлених завдань у магістерській роботі здійснено:

- вивчення й аналіз наукової літератури з педагогіки, психології, дидактики, лінгвістики, інтеграційних елементів навчання;
- аналіз чинних програм, методик викладання навчання грамоти та інтегративних засобів навчання;
- узагальнення емпіричного досвіду педагогів-практиків;
- педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний);
- спостереження;
- методи статистичної обробки отриманих результатів.

Експериментальною базою дослідження є: Кам'янець-Подільська спеціалізована школа-інтернат І-ІІІ “Славутичка” .

Експериментальна робота здійснювалася впродовж березня-квітня 2018 року. Дослідженням було охоплено 36 осіб, з них: вчителів початкових класів – 7 осіб; учнів першого класу – 29 осіб.

Наукова новизна дослідження.

Розширено межі методичного інструментарію навчання грамоти засобами інтегративних технологій; визначено роль і можливості впровадження інтегративних технологій, а саме навчання учнів засобами мистецтва, у процес навчання грамоти; **уточнено** сутнісні й змістовні характеристики технології застосування художніх образів мистецтва в процесі навчання грамоти як засобу інтегрованого навчання, психофізіологічну та методичну проблематику чинників формування грамотності; системно **представлено** критерії, показники і рівні сформованості грамотності в учнів першого класу засобами художніх образів мистецтва; **виокремлено й систематизовано** фрагменти мистецьких засобів, які можуть бути застосовані в процесі навчання грамоти, розроблені методичні підходи до їх використання в межах організації роботи під час уроків читання та письма; експериментально **доведено** ефективність використання засобів художніх образів мистецтва в процесі навчання грамоти.

Практична значущість магістерської роботи полягає в тому, що:

- виокремлені елементи інтегративних технологій та опрацьовані й систематизовані інформаційні матеріали можуть використовуватися в процесі індивідуальних занять навчання грамоти з учнями, яким важко дається опанування мовленнєвих знань та навичок;
- матеріали магістерського дослідження можуть використовуватись викладачами з дисципліни Методика викладання української мови в початкових класах;
- розроблена методика навчання грамоти учнів початкових класів засобами художніх образів мистецтва або окремі її складові можуть бути застосовані як у роботі із учнями закладів загальної середньої освіти, так і в спеціальних закладах з учнями, що мають особливі освітні потреби, в якості додаткового методичного ресурсу.

Апробація результатів дослідження здійснювалась шляхом доповідей на науковій конференції студентів та магістрантів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (2018 р.), методичних семінарах вчителів початкових класів Кам'янець-Подільської спеціалізованої школи-інтернату I-III ступенів "Славутичка".

Структура магістерської роботи обумовлена логікою наукового пошуку і включає вступ, два розділи, висновки, список використаних джерел, що нараховує 100 найменувань і додатків. Обсяг магістерського дослідження – 81 сторінка основного тексту. Список використаних джерел – 9 сторінок, додатки – 8 сторінок. Робота містить 11 таблиць.

ВИСНОВКИ

В умовах реформування початкової освіти виникає необхідність у нових методах, технологіях навчання грамоти, які б відповідали психофізіологічним особливостям учнів, соціо-культурним умовам їхнього розвитку. Сьогодні виникає проблема: є багато теоретичних обґрунтувань цього питання, але недостатньо розробок, які методично доцільно використовувати на практиці. Розроблена нами технологія навчання грамоти засобами художніх образів мистецтва була апробована в процесі експериментального навчання учнів 1 класу Кам'янець-Подільської спеціалізованої школи-інтернату I-III ступенів "Славутичка". За результатами проведеного теоретичного та експериментального дослідження ми дійшли таких висновків:

1. Аналіз й узагальнення наукової літератури показав: питання методів навчання грамоти завжди було актуальним, а в нових умовах воно вимагає нестандартних рішень; за своєю природою види мовленнєвої діяльності є складними для опанування ними учнями початкової школи, тому навчання в молодшій школі доцільно поділяти на два періоди (1-2 та 3-4 класи) і відповідно до цього по-різному організовувати навчальну діяльність; художні образи мистецтва виконують функції, які активізують пізнавальні процеси, оптимізують навчальну діяльність.

2. У дослідженні розкрито змістово-сутнісні характеристики процесу навчання грамоти, проаналізовано основні етапи його складових (читання та письма), розглянуто періоди читання та письма, визначено основні труднощі та їхні причини. Здійснено опис традиційних методів навчання грамоти.

З'ясовано, що період навчання грамоти – один з найважливіших у навчальній діяльності учня. Саме в цей період формується первинна навичка читання, письма, мислення й мовлення. Він має певні складові (слухання-розуміння почутого з усного мовлення – аудіювання; читання, письмо; мовлення: діалогічне, монологічне (усне і писемне), які складають єдину

систему. Під час нього за допомогою відповідного мовного матеріалу учні мають оволодіти такими важливими прийомами розумової роботи, як аналіз і синтез, класифікація, узагальнення, уміння робити висновки. Закладається міцна основа для формування життєвих компетентностей.

3. У процесі діагностування сучасного стану викладання предмету навчання грамоти визначено основні перешкоди, які виникають на шляху ефективного здійснення навчальної діяльності. Серед яких основними є застарілі підходи до навчання читання та письма, небажання педагогів шукати нові методи та прийоми, недостатньо розвинений мотиваційний компонент в учнів, складність природи зазначених процесів, особливості психофізіологічного розвитку учнів цього віку. Нами визначено, що для оптимізації процесу навчання грамоти необхідна розробка інноваційних технологій навчання читання і письма на основі застосування художніх образів мистецтва.

4. Основними принципами розробленої нами технології навчання грамоти є: презумпції талановитості, цінності дитинства, радості пізнання, безпеки (створення атмосфери довіри та взаємоповаги) перспективності, посилення труднощів, зв'язку навчання з життям, свідомості й активності учнів у навчанні.

5. Пропонована технологія навчання учнів письма та читання ґрунтується на трьох компонентах: *навчально-технологічному*, за яким технології застосування художніх образів мистецтва забезпечують учнів необхідним обсягом інформації, роблять її легшою для сприйняття; *практично-технологічному*, у якому за допомогою застосування художніх образів мистецтва здійснюється активізація процесів читання та письма на основі підбраного комплексу практичних завдань, закріплення здобутих умінь та навичок; *психологічно-технологічному*, який орієнтовано на застосування художніх образів мистецтва з метою формування в учнів мотивації до навчання, забезпечення емоційного сприйняття інформації.

6. Стрижнем пропонованої технології є методичний комплекс, що включає такі групи методів і прийомів: *словесні* (розповідь, бесіда з елементами використання художніх образів мистецтва, в супроводі музики), *наочні* (показ та аналіз зразків різних видів мистецтва) та *демонстраційні* (кінофільми, мультфільми), *практично-відтворювальні* (з метою набуття необхідних умінь та навичок: метод графічних асоціацій, прийоми порівняння, пластичного інтонування, мелодекламації тощо) та *тренувальні* (із метою закріплення умінь та навичок: вправа “Читай як актор”, прийом перевтілення, прочитай та намалюй, гра “Дослідники”).

Суть описаних методів полягає в тому, що застосовані творчі завдання, мають як художньо-образний характер, так і залучають учнів до навчально-практичної діяльності.

7. Розроблена технологія передбачає, що кожне заняття з навчання грамоти має містити три основні етапи. На *першому етапі (творчо-ситуативному)* створюється інтригуюча ситуація, ситуація новизни, творчого пошуку, що мотивує учнів до навчальної діяльності; *другий етап (евристичний)* передбачав активізацію інтуїції учнів, досягнення нестандартності процесу мислення, формування в них здатності знаходити аналогії частково-самостійних пошукових дій, творчої уяви. *Завдання третього етапу (практично-творчого)* досягти досить високого рівня навчання грамоти. Тому в процесі такої роботи діти мають залучатись до виконання комплексу практичних вправ з використанням художніх образів різних видів мистецтв.

8. Ефективність розробленої технології навчання грамоти за допомогою застосування художніх образів мистецтва доведено результатами експериментального дослідження, які свідчать про суттєве підвищення рівня сформованості грамотності в учнів за всіма визначеними критеріями.

Проблема технології навчання грамоти засобами мистецтва є досить багатогранною. У подальшому її опрацюванні перспективними є такі аспекти: розвиток у школярів умінь та навичок аудіювання засобами

мистецтва, застосування елементів театральної педагогіки в процесі удосконалення навичок говоріння тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Актуальные вопросы обучения и развития младшего школьника. Обучение и развитие младших школьников: матер. межреспуб. симпозиума / под ред. Г. С. Костюка. К., 1970. 407 с.
2. Андреев Василий Иванович Диалектика воспитания и самовоспитания творческой личности : Основы педагогики творчества. Казань : Издательство Казанского университета, 1988. 238 с.
3. Андреева Г. М. Такі різні діти! Що з ними робити. *Початкове навчання і виховання*. 2009. № 4. С.1-16
4. Антоніна Ярош Формування фонематичного слуху в дітей шестирічного віку. *Початкова школа*. 2016. № 5. С. 5-6
5. Аристова Людмила Естетичне виховання засобами музичного мистецтва (за навчально-методичним комплексом "Музичне мистецтво"). *Методист. Шкільний світ : для ключових людей освіти*. 2013. № 4. С. 78-80.
6. Арнхейм Р. Искусство и визуальное восприятие. М., 1974. 392 с.
7. Бенеш Г. Психологія. Довідник. К. : Знання-Прес, 2007. 510 с.
8. Бех І. Д. Молодший школяр як особистість. *Навчання і виховання учнів 4 класів. Методичний посібник для вчителів / упор. О. Я. Савченко*. К. : Академ. видав, 2005. С. 12-127.
9. Богоявленская Д. Б. Психология творческих способностей : [учебное пособие для студентов высших учебных заведений]. М. : Академия, 2002. 320 с.
10. Богуш А. М. Готуємо руку дити до письма. 3-тє вид., зі змін. і доповн. Тернопіль : Мандрівець, 2009. 108 с.
11. Божович Л. И. Проблемы формирования личности : избранные психологические труды. М, 1995. 352 с.
12. Брушлинский А. В. Избранные психологические труды. М, 2006. 623 с.

13. Бунаков Н. Ф. Школьное дело: учебный материал, проработанный на учительских съездах и курсах за 30 лет. 3-е изд, значит. переработ. СПб : Гутзац, 1906. 231 с.
14. В. Бадер Розвиток зв'язного мовлення школярів. *Рідна школа*. 1999. № 18. С.60-62
15. Варзацька Л. О. Українська мова й мовлення. Розвивальне навчання в початкових класах : навчально-методичний посібник. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2012. 360 с.
16. Вахтеров В. П. Предметный метод обучения. 2-е изд., доп. и испр. М., 1918. 387 с.
17. Вашуленко М. С. Українська мова і мовлення в початковій школі. Методичний посібник. К. : Освіта, 2006. 268 с.
18. Вашуленко М. С. Українська мова і мовлення в початковій школі : Методичний посібник. К. : Освіта, 2006. 270 с.
19. Виготський Л. С. Воображение и творчество в детском возрасте: психол. очерк. : кн. для учителя. 3 изд. М. : Просвещение, 1991. 93 с.
20. Волинчук Т. М. Використання методики М. О. Зайцева на уроках навчання грамоти. *Початкове навчання та виховання*. 2016. № 9. С. 11-15
21. Вчимося жити разом. Посібник для вчителя з розвитку соціальних навичок у курсі “Основи здоров’я” (початкова школа). 2017. URL: <https://drive.google.com/drive/folders/0Bzt9FAqrO9Wcd2l2WkRrQW9Ra1U> (дата звернення: 17.03.2018)
22. Выготский Л. С. Психология развития человека. М., 2005. 1136 с.
23. Г. С. Костюк Праці республіканської наукової конференції з педагогіки і психології. К. : Рад. школа, 1941. Т.2. С. 3 – 35
24. Гальперин П. Я. Методы обучения и умственное развитие ребенка. М. : Издательство Московского университета, 1985. 45 с.

25. Грінченко Б. Українська граматка до науки читання й писання. К : Криниця, 1917. 64 с.
26. Д. Б. Эльконин. Развитие устной и письменной речи. М. : Интор, 1998. 112 с.
27. Д. І. Тихомиров Руководство для учащихся по букварю для совместного обучения чтению и письму. М., 1873. (23-е изд. под заглавием “Как учить писать, читать и считать на первой ступени обучения”. М., 1909
28. Давыдов В. В. Проблемы развивающего обучения. М. : Издательский центр “Академия”, 2004. 288 с.
29. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології. К., 2004. 352 с.
30. Етика і естетика педагогічної дії / Ін-т пед. освіти і освіти дорослих НАПН України; Полтавський нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. 2014. № 7. 197 с.
31. Заброцький М. М. Вікова психологія. К. 1998. 124 с.
32. Запорожец А. В. Избр. психол. труды в 2 Т. М. : Педагогика, 1986. Т. 2. 360 с.
33. Зеньковський В. Психологія дитинства. 2007. № 3. С. 11-14.
34. Зимильдінова А. С., Проць М. М. Сучасний урок української мови в початковій школі. Тексти лекцій Дрогобич: ДДПУ, 2007. 70 с.
35. Клепиков О. І. Основи творчої особистості. К. : Вища школа, 1996. 295 с.
36. Клогнер С. Теории личности : познание человека. 3-е изд. СПб. : Питер, 2003. 720 с.
37. Коваль Г. П., Деркач Н. І., Наумчук М. М. Методика Викладання Української мови : навчальний посібник для студентів педінститутів, гуманітарних університетів, педагогічних коледжів. Тернопіль : Астон, 2008. 287 с.

38. Козак І. Оригінальні прийоми навчання дітей грамоти за звуковим методом (Із досвіду педагогіки ХІХ ст.). *Початкова школа*. 2003. № 6. С. 47-49.
39. Козак І. І. До питання суперечностей в українській букварній традиції кінця ХІХ – початку ХХ ст.. *Початкова школа*. 2008. № 9. С. 22-26.
40. Коробко С. Л. Розвиток пізнавальних процесів у шестирічних першокласників. Навчання і виховання шестирічних першокласників : зб. статей / упоряд. К. С. Прищеп. К. : Рад. шк., 1990. С. 24-39
41. Корф Н. А. Наши педагогические вопросы. М., 1882. 402 с.
42. Костюк Г. С. Избранные психологические труды / Сост. и авт. коммент. В. В. Андриевская, Г. А. Балл, А. Т. Губко, Е. В. Проскура. М., Педагогика, 1988. 304 с.
43. Кочерга О. Психофізіологічні основи дій молодших школярів. *Початкова школа*. 2008. № 1. С. 7-12.
44. Кочерга О. Психофізіологічні особливості сприймання навчальної інформації молодшими школярами. *Початкова школа*. 2010. № 6. С. 5-6
45. Кочерга О. Психофізіологічні особливості діяльності першокласників. *Початкова школа*. 2003. № 3. С. 1-6.
46. Кречмер Э. Гениальные люди. СПб., 1999. 303 с.
47. Кульневич С. В. Педагогика личности : учебно-практическое пособие для учителей, студентов, магистрантов и аспирантов, слушателей ИПК. Ростов н/Д : Учитель, 2001. 160 с.
48. Леонтьев А. Н. Проблемы развития психики. М. : Издательство МГУ, 1981. 584 с.
49. Лернер И. Я. Дидактические основы методов обучения. М. : Педагогика, 1981. 185 с.

50. Лещенко М. П. Технології підготовки вчителів до естетичного виховання за рубежом (на матеріалах Великобританії, Канади, США). К., 1997. 35 с.
51. Люблінська Г. О. Дитяча психологія. К. : Вища школа, 1974. С. 89-97.
52. Максименко С. Д., Соловієнко В. О. Загальна психологія : навч. посібник. К., 2000. 256 с.
53. Максимов М. Роль мистецтва в соціалізації особистості. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Психологія*. 2014. Вип. 1. С. 49-52. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vknup_2014_1_15.
54. Мелик-Пашаев А. А. О состоянии и возможностях художественного образования. *Искусство в школе*. 2008. № 1. С. 4–9
55. Мельник С. Г., Мосіюк В. В. Радість читання – радість пізнання (Практичний матеріал для формування та розвитку читацької компетенції молодших школярів). *Початкове навчання та виховання*. 2016. № 1-2. С.8-21
56. Мельничайко В. Я. Удосконалення змісту і методів навчання української мови. К. : Рад. школа, 1982. 216 с.
57. Мерло-Понті М. Феноменологія сприйняття. К. : Український Центр духовної культури, 2001. 552 с.
58. Методика викладання української мови. Курс лекцій. Частина III / укладачі М. М. Проць, А. С. Зимувльдінова. Дрогобич: Коло, 2010. 278 с.
59. Методика викладання української мови / під ред. Дорошенка С. І. К.: “Вища школа”, 1992. 398 с.
60. Методика викладання української мови. Курс лекцій. Частина I. Навчання грамоти / укладачі М. Проць, А. Зимувльдінова. Дрогобич : Коло, 2009. 150 с.

61. Методика навчання української мови в початковій школі : навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів / за наук. ред. М. С. Вашуленка. К. : Літера ЛТД, 2011. 364 с.
62. Миропольский С. Обучение грамоте. 5-е изд. Санкт-Петербург, 1909. 206 с.
63. Мінц М. О. Методика навчання у народних школах ХІХ ст. Наукові праці. Т. 86. Вип. 73. С. 205-210
64. Молчанова Т. О. Розвиток читацьких компетентностей молодших школярів. *Початкове навчання та виховання*. 2016. № 15. С. 14-18
65. Морозова Н. Г. Учителю о познавательном интересе. М. : Знание, 1979. 48 с.
66. Навчальні програми. 1 клас : методичні рекомендації щодо організації навчально-виховного процесу в 2017/2018 навчальному році / укладач А. В. Лотоцька. Харків, 2017. 208 с.
67. Наталія Кабельнікова Подолання фонематичних помилок на початкових етапах оволодіння навичками письма. *Початкова школа*. 2017. № 4. С.11-12
68. Обучение в 3 классе : пособие для учителя 4-летней начальной школы : в 2-х кн. Русский язык. Чистописание. Внеклассное чтение / Т. Г. Рамзаева [и др.] ; сост. Б. И. Фоминых. М. : Просвещение, 1988. Кн. 1. 400 с.
69. Оксана Войтко Висока культура читання в початковій школі – запорука успішного навчання. *Початкова школа*. 2015. № 10. С.46-49
70. Олександр Кочерга, Людмила Назарова Як навчання письма впливає на психічне здоров'я учнів початкової школи. *Початкова школа*. 2016. № 2. С. 33-37

71. Ольга Прищепа Диференційоване сприймання форми букви першокласниками під час навчання письма. *Початкова школа*. 2017. № 11. С.17-19
72. Павленко В. В. Технологія розвивального навчання Д. Б. Ельконіна – В. В. Давидова. Історичні аспекти, сучасний стан і перспективи розвитку системи дошкільної і початкової шкільної освіти : збірник науково-методичних праць / за заг. ред. О. О. Максимової, М. А. Федорової. Житомир, 2001. 378 с.
73. Паульсон И. Методика грамоты по историческим и теоретическим данным. Ч. 2. С.-Пб. : Изд. К.Л. Риккера, 1892. 514 с.
74. Підласий І. П. Практична педагогіка або три технології. Інтерактивний підручник для педагогів ринкової системи освіти. К., 2004. 616 с.
75. Поліщук С. Вольовий розвиток дітей молодшого шкільного віку : навч. посібн. Суми, 2005. 158 с.
76. Пометун О. Інтерактивні методики та системи навчання. К., 2007. 112 с.
77. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти “Нова українська школа” на період до 2029 року. URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/54258/
78. Психологический словарь. Под общей ред. А. В. Петровського, М. Г. Ярошевского / ред.-составитель Л. А. Карпенко. М. : Политиздат, 1985. 431 с.
79. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. Санкт-Петербург : Питер, 2000. 712 с.
80. С. І. Дорошенко, М. С. Вашуленко, О. І. Мельничайко та ін. Методика викладання української мови: навч посібник. К. : Вища шк., 1992. 540 с.
81. Савченко О. Я. Дидактика початкової освіти: підручник. К. : Грамота, 2012. 504 с.

82. Савчик М. В., Василенко Л. П. Вікова психологія : навч. посіб. К. : Академ. Видав, 2006. 360 с.
83. Скрипченко Н. Ф. Графічні навички молодших школярів. *Початкова школа*. 1969. № 5. С. 35-45
84. Скрипченко О. В., Долинська Л. В., З. В. Огороднійчук Вікова та педагогічна психологія: навч. посіб. К. : Просвіта, 2001. 416 с.
85. Собрание педагогических сочинений / К. Д. Ушинский. 2-е изд. СПб., 1905. 380 с.
86. Сухомлинський В. О. Народження громадянина. Вибрані твори в 5-ти т. К. : Рад. шк., 1977. Т. 3. С. 283-582.
87. Сухомлинський В. О. Вибрані твори в 5-ти томах. К. : Радянська школа, 1976. Т. 2. 520 с.
88. Т. Г. Лубенець О наглядном преподавании. К., 1911. 367 с.
89. Теряева М., Малютин А. Работа с первой группой в осенне-зимнем триместре. Ленинград, 1927. 124 с.
90. Титаренко С. Українські граматики. *Вільна Українська Школа*. 1917. № 3-4. С. 206-210.
91. Трошин Г. Я. Антропологические основы воспитания. Сравнительная психология нормальных и ненормальных детей: В 2 т. Процессы умственной жизни. Петроград: Издание клиники доктора Г. Я. Трошина, 1915. Т 1. 360 с.
92. Хорошковська Ольга Назарівна Лінгводидактична система початкового навчання української мови в школах з російською мовою викладання. К., 2000. 39 с.
93. Чепіга Я. Ф. Письмо в школі : метод. підруч. для вчителя. Вільна творчість. Твори по малюнках. Вільна диктура. К., 1918. 39 с.
94. Чуйко Г. А., Білецька М. А., Школьна Г. Ф. Методика викладання української мови в початкових класах : підруч. [для пед. училищ]. К. : Вища школа, 1975. 384 с.

95. Шевченко Т. Г. Зібраня творів : У 6 томах. Щоденник. Автобіографія. Археологічні нотатки. “Букварь южнорусский”. Записи народної творчості. К., 1985. Т 5. С.300-306
96. Шпак М. М. Дидактичні умови забезпечення емоційності навчання молодших школярів. Тернопіль, 2001. 222 с.
97. Эльконин Д. Б. Психология обучения младшего школьника / Д. Б. Эльконин. М. : Знание, 1974. – 64 с.
98. Юдіна Н. Особливості дослідження мотивації навчання учнів молодшої школи. *Обдарована дитина*. 2006. № 9. С. 41-60.
99. Abbs P. Art and the Loss of Art in an Age of Spilt Science . A is for 185 Aesthetic. London, 1989. P.77-97.
100. Abbs P. A. Formal aesthetic for Teaching of the Arts. A is for Aesthetic. London, 1989. P. 2-42.